

---

*Slovenski etnograf* 33/34 (1988-1990), Ljubljana 1991; *Etnolog* 1 (LII), Ljubljana 1991; *Etnolog* 2 (LIII), Ljubljana 1992.

Potem ko Slovenski etnograf že dolgo ni več redno poživljal slovenske kulturne panorame in ko se je že skoraj zdelo, da bo muzejska revija zamrla, je leta 1991 presenetil z izjemno kvalitetno številko. Poleg revije *Traditiones* je ta edina strokovna etnološka revija v Sloveniji - ponovno utrdila sloves glasilu Slovenskega etnografskega muzeja in zelo dostojno sklenila serijo, ki jo označuje po politični odločitvi spremenjeno ime "Slovenski etnograf". Odslej se namreč revija spet imenuje "Etnolog", kot se je imenovala do leta 1945, ko je izšel letnik 17 (1944). V novi seriji sta že izšla dva letnika.

Pred seboj imamo torej kar tri letnike muzejske revije. Naj predstavim najprej zadnjo številko Slovenskega etnografa s podnaslovom "O življenju in kulturi večinskega prebivalstva na Slovenskem v 19. stoletju". Uredil jo je Ivan Sedej, oblikoval pa - dobro in pregledno - Marjan Loboda. Vsebuje študije in raziskave sodelavcev Slovenskega etnografskega muzeja, ki so se odločili, da bodo obdobje, za katerega hrani muzej največ gradiva, predstavili v knjižni obliki vsaj z bogato slikovno dokumentacijo, če ga že ne morejo prikazati na razstavi, ker premajhni razstavniki tega ne dopuščajo. Prav zato je tudi slikovna oprema tega letnika bogata. Vsebuje risbe, načrte in fotografije, med katerimi je nekaj zelo kvalitetnih barvnih posnetkov predvsem s področja ljudske likovne umetnosti. Gradivo je zelo zanimivo. V precejšnji meri ohranja tradicionalne prvine, kot neke vrste priča starejših obdobij, hkrati pa je že zaznamovano z vsemi novostmi svojega časa, t. j. 19. stoletja.

V uvodnem članku urednik Ivan Sedej kratko povzema in predstavlja vsebino te številke ter govori o različnih pojavih v družbi in času, katerega začetek označujejo napoleonske vojne, francoska okupacija in nastanek Ilirskih provinc, konec pa izzveneva v narodnem prebujanju in v razkroju idiličnih razmer na vasi.

Članek Inje Smerdel je posvečen kmetijskim gospodarskim panogam. Govori o tem, kako so različne gospodarske spremembe in prelomna dogajanja, kot so predvsem agrarno-tehnična revolucija in zemljiška odveza, v 19. stoletju vplivale na razvoj agrarnih panog pri nas. Določale so ne le delovne oblike, pač pa tudi bistveno spreminjale socialno strukturo in delovne šege ter nazor ljudi. So torej odločilno vplivale na ves način življenja kmečkega prebivalstva.

O slovenskem vinogradništvu v 19. stoletju piše Andrej Dular. Obravnava vsa bistvena

vprašanja in glavne dejavnike, ki so v tem času vplivali na vinogradništvo - od fiziokratizma prek viničarstva na Štajerskem in v Prekmurju pa do trtnih bolezni. Zanimiv - še posebej zato, ker je bilo to vprašanje doslej malo obdelano - je odstavek "Človek in vino", saj je bil v vseh vinorodnih pokrajinah alkohol pogosto vzrok propada posameznikov kot tudi domačij.

France Golob na primeru hišnega arhiva iz Spodnje Šiške, ki obsega 31 dokumentov, 4 posestne liste in 10 fotografij, predstavi podobo četrtinske kmetije v 19. stoletju - točneje Ceglarjevo domačijo. Gradivo dopolnjuje tudi z drugimi arhivskimi podatki.

Prehrani na Slovenskem v 19. stoletju je posvečen članek Gorazda Makaroviča. Izčrpno razpravlja o prehranjevanju kmečkega prebivalstva kot tudi proletariata in premožnih ljudi; govori o jedilih, njihovi razporeditvi po obrokih, dalje o jedeh za praznične in posebne priložnosti ter o prehranjevalnih navadah višjih družbenih plasti; o normah in hranilni vrednosti ter o pomanjkanju in nadomestni hrani. V odstavku o družbeni funkciji prehrane spregovori o vrednotenju hrane, o pomenu vsakdanjih navad, o obnašanju pri jedi in o vlogi jedi kot o sestavnem delu šeg. Dodaja seznam jedil (po abecednem redu so razvrščena domača imena zanje) z osnovno razlago, ki bo marsikomu prišla zelo prav.

Rokodelstvo in obrt - ne le v 19. pač pa tudi v 18. stoletju - predstavlja Ljudmila Bras ter pri tem razvojno obdela večino pomembnejših obrtnih panog v tistem času.

Marija Makarovič je prispevala tri članke: o oblačilni kulturi kmečkega prebivalstva v 19. stoletju, o kmečkih poslih ter o zdravstveni kulturi kmečkega prebivalstva v 19. stoletju. V prvem v zgoščeni obliki tipološko in pokrajinsko opredeljuje noše. Avtorica razpravlja o oblačilnih spremembah in o vzrokih zanje, obravnava pa tudi družbene in gospodarske dejavnike, ki so sooblikovali pomen in vlogo oblačil. Prav tako zanimiva sta prispevka o kmečkih poslih in o zdravilstvu, ki obravnavata to problematiko posebej s socialnega vidika.

Sledita prispevka s področja stanovanjske kulture: I. Sedej piše o stavbarstvu: "Stavbarstvo depriviligriranih družbenih slojev na Slovenskem v devetnajstem stoletju", Irena Keršič pa o notranji opremitvi: "Oris stanovanjske kulture slovenskega kmečkega prebivalstva v 19. stoletju". Oba podajata snov pregledno in sistematično. Študiji sta dokumentirani s številnimi fotografijami in risbami, žal pa Sedejeva nima povzetka v tujem jeziku (kot tudi ne njegov uvodni članek).

S področja družbene kulture je poleg že omenjenega članka Marije Makarovič o kmečkih poslih Tanja Tomažič prispevala pregled bistvenih pojavov na področju družbene kulture v 19. stoletju na Slovenskem. Pri tem je segla tako na področje šeg kot društvenega življenja, božjepotništva, romanja in drugih cerkvenih shodov pa tudi na področje šolanja in pridobivanja znanja.

O vlogi in pomenu ljudske umetnosti v življenju agrarnega prebivalstva je v sicer kratkem toda zelo zgoščenem članku spregovoril Gorazd Makarovič.

Res je sicer, da tematska številka Slovenskega etnografa ne pokriva vseh področij aktivnosti in vseh družbenih dejavnikov, ki so v različnih regijah sooblikovali življenje kmečkega prebivalstva v 19. stoletju, vendar pa kljub temu pregledno prikazuje življenje in ljudi slovenskega podeželja v izrazito prelomnem času. Prav zaradi te prelomnosti mu je namreč sledila gospodarska in osebna kriza. Obžalujemo lahko le to, da se je muzej moral omejiti samo na pisno predstavitev svojih bogatih zbirk. Res je sicer, da smo zaradi tega načina predstavitve bogatega muzejskega materiala dobili izčrpne študije, vendar pa bi bil s stalno razstavo tudi širši javnosti predstavljen del tega, kar za zdaj hrani muzej le v svojih depojih in arhivih.

Oglejmo si končno še prvi dve številki nove serije muzejskega glasila. Z urednikovanjem Etnologa so se zdaj prav uspešno spoprijeli mladi muzejski sodelavci.

Na uvodnih straneh prve številke Etnologa (s podnaslovom "Glasnik Slovenskega etnografskega muzeja") oz. dvainpetdesete številke muzejskega časopisa, ki je začel izhajati l. 1926 pod naslovom "Etnolog" (17 letnikov), pa se je moral leta 1948 preimenovati v "Slovenskega etnografa" (34 letnikov), podaja glavna urednica Inja Smerdel obširen in dokumentiran historiat glasila. (Mimogrede: dvojno štetje bo zaradi vnesene serije trd oreh tudi za izkušene bibliotekarje.) Pri tem želi, da bi bil novi Etnolog revija Slovenskega etnografskega muzeja, in revija znanosti,

ki v njem domuje, etnologije, politika pa le možen predmet kake razprave in ne diktator vsebinske zasnove.

Najprej lahko ugotovimo, da se je glasilo že po obliki močno spremenilo. Naslovnica ni več ilustrirana, pač pa je enotno oblikovana v namerno "ljudsko preprostem" in nekoliko "robustnem" slogu. Tehnični urednici Mojci Turk je sicer uspelo moderno oblikovati celotno številko, vendar je preglednost, ki smo je bili vajeni doslej, zaradi - nekoliko pretirane razgibanosti - zmanjšana.

Vsebinsko se številka deli na več rubrik. V prvi - Razprave - objavlja Gorazd Makarovič študijo o gradu Vodriž, spomeniku zgodnje gotske viteške stanovanjske kulture ter v njem obdela vse pomembnejše vidike raziskovanja grajske arhitekture, opiše pa tudi življenje v gradu in način bivanja, ki sta ga v precejšnji meri določala prav arhitektura in grajsko okolje.

Sledi "Janusov razdelek" - "dvoobrazni", dvojezični razdelek, ki naj bi po besedah urednice pomenil vrata (ianua) iz sveta in v svet. Ta ali oni se bo ob tem izrazu in ob urednični razlagi vprašal, ali je bila izbira naslova posrečena. Latinščina in vse mogoče reminiscence na antiko so zdaj silno v modi, kar samo na sebi ni slabo, toda večkrat (včasih tudi zaradi pomanjkljivega poznavanja tega področja) ne ravno najbolj primerno. Vidik, ki ga je izbrala za naslov rubrike, je le eden od mnogih pri tem bogu in je celo vprašljiv, ne glede na to, da je Ianus (beseda sama pomeni pokrit hodnik) znan predvsem kot bog začetka. Morda bi bilo dobro razmisliti o drugem naslovu. Tokrat v tej rubriki Maria Kundegraber piše o Kočevju - nemškem jezikovnem otoku v 19. stoletju, Angelos Baš pa ob stotrideseti obletnici smrti škofa Antona Martina Slomška, čigar dela so pomembna tudi za slovensko etnologijo, govori o njegovem odnosu do oblačilne kulture.

Rubrika Gradivo ima tri prispevke: O zgodovini lendavskega lončarstva v 18. in 19. stoletju izčrpno poroča Edit Kerecsenyi; Pavla Štrukelj s člankom "Slovenski zbiralci in raziskovalci neevropskih kultur v 19. stoletju" osvetljuje zbiranje neevropskih predmetov pri nas od začetkov pa do konca 19. stoletja, torej v času, ko imajo na tem področju največ zaslug slovenski misionarji, pomorščaki, diplomati in popotniki; Andrej Dular pa s prispevkom "Vasna knjiga Sodevci" natančno analizira ta zanimivi vir za proučevanje življenja na vasi.

Sledijo "Etnomuzejske strani", kjer so predstavljena tekoča muzejska dogajanja in problemi. Tako npr. piše Imre Grafik o muzejih narodnostnih manjšin in ohranjanju narodnostnih kultur. Tukaj izvemo marsikaj o delu v muzeju, o razstavah, novih pridobitvah in o muzejsko-pedagoškem delu. V ta razdelek so uvrščene tudi vrstice, posvečene sedemdeseti obletnici ustanovitve Etnografskega inštituta in čestitke ob nagradah, imenovanjih in jubilejih. Slavljenici so Milko Matičetov, Niko Kuret, Pavla Štrukelj in Slavko Kremenšek. Razdelek se konča s prevodom deklaracije o muzejih na prostem, ki jo je l. 1956 na četrti generalni konferenci ICOM-a v Ženevi sestavila posebna komisija.

Zadnji razdelek ima obetajoč naslov: "Kritična in informativna bibliografija". Malce razočarani najdemo v rubriki Knjižna poročila in ocene en sam knjižni prikaz, napisala ga je Daša Hribar in ta skupaj z zelo dobrodošlim seznamom "Novosti v knjižnici Slovenskega etnografskega muzeja v letu 1990/91" Bojane Rogelj - zaokroža, če vzamemo v celoti, prav kvalitetno številko revije, ki bo utrdila ugled slovenskega muzejskega in etnološkega dela doma in v svetu. Povezave s svetom nakazuje že dejstvo, da prinaša ta številka prispevke nekaterih tujih sodelavcev. Zaželeno bi bilo le, da bi bili tujejezični povzetki daljši in izčrpnější, kar velja tudi za prikazano zadnjo številko v seriji Slovenski etnograf. Časopisu bi bila tudi gotovo v korist večja preglednost.

Druga številka Etnologa (oz. triinpetdeseta stare serije) je zaradi izredne obsežnosti dvojna. Posvečena je Brdom in se tudi imenuje "*Briški letnik Etnologa*". Poleti 1990 je namreč nekaj kustosov Slovenskega etnografskega muzeja preživelo deset dni terenskega raziskovanja v "hiši slikarjev" v Šmartnem. Devet avtorjev je torej iz različnih vidikov obdelalo Brda in Brice. Katja Kogej predstavlja danes že izginulo dejavnost v Brdih - namreč izdelovanje prunel - predelovanje sliv, ki so jih namenili zgolj za izvoz, ob tem pa avtorica spregovori tudi o mestu in vlogi slivarstva v življenju Bricev.

O ptičjem lovu v Brdih piše Inja Smerdel. Bralec nekoliko osupne ob naslovu in se sprašuje, kakšna je "*smrt na krožniku*" in kako naj si ustrezno razloži "*ječarsko ljubezen*". Vsi dvomi se

seveda razblinijo ob branju razprave, ki je temeljito in tehtno napisana. Izhaja iz dvojne namembnosti te dejavnosti: ptičjega lova zaradi prehranjevanja in zaradi prodaje ptic pevč. Ta dva vidika nekoliko nerodno vzporeja s sintagmo "Eros - Tanatos". V članku, ki je bogato slikovno ilustriran, predstavi različne načine lovljenja ptičev. Priloženi sta celo dve preglednici; poleg tega pa raziskuje stil življenja, ki je to dejavnost vključeval v svojo vsakdanjost. Dodaja obsežen seznam tiskanih virov in slovstva o ptičjem lovu ter seznam rokopisnih virov, kar je zelo dobrodošlo, kajti to je prva razprava o ptičjem lovu na Slovenskem in je zatorej njena vrednost toliko večja.

Ivan Sedej predstavlja vas Šmartno v Brdih, razvoj naselja in gradnje ter se ob tem loteva vprašanja, ali gre za taborsko vas ali za mesto; hkrati tudi odkriva razmerje med sočasno stilno arhitekturo 16. stoletja in sestavinami ljudske umetnosti, ki se z njo v tem naselju lepo združujejo. Izvajanja skrbno dokumentira s fotografijami, risbami in načrti.

Kolonat - družbeni pojav, razširjen samo ob slovenskem zahodnem obrobju - civilno-pravno razmerje, v katerem sta se združevala zakup in družbena pogodba (odpravljen l. 1945 oz. 1947), predstavlja Irena Keršič v luči stanovanjske kulture kolona in gospodarja. V izčrpnem članku, opremljenem s številnimi fotografijami, načrti in risbami slika dva načina življenja. Razvojno (v času med prvo in drugo svetovno vojno, v času od druge svetovne vojne do leta 1947, ko je bil kolonat odpravljen, ter nato do sedemdesetih let) oriše življenje družine kolonov in družine gospodarjev v Gornjem Drnovku v Brdih.

Ustno izročilo o kolonatu, ki je bilo leta 1953 nabrano med terenskim delom ljubljanskega Etnografskega muzeja (zdaj Slovenskega etnografskega muzeja) v Goriških Brdih, podaja Sergij Vilfan. Iz članka izvemo številne podrobnosti o tem, kako so ljudje doživljali to razmerje in kakšne predstave so sami imeli o tem. Vse to navadno zaman iščemo v drugih virih.

"Osvatino" oz. poganski ogenj, šego kurjenja pomladanskega panja, ki je bila razširjena v nekaterih predelih zahodne Goriške, na kratko predstavi oz. poda zbrana pričevanja o njej Pavel Medvešček.

"Goriška Brda in umetnost besed" je poimenovala svoj članek Marija Stanonik. Govori o štirih avtorjih in njihovem ustvarjanju v teh krajih. Članek se osredotoča na prikaz ljudske pesnice Dore Obljubek. Ostalim trem - Alojzu Gradniku, Ludviku Zorzutu ter Edvardu Erzetiču - je namenjeno mnogo manj prostora; dodatno omenja še Karla in Alberta Širok.

O cimbalih ali opreklu, imenovanih na Goriškem in Tolminskem *opsase* ali *orphica*, katerih najlepša podoba se nam je ohranila prav v Brdih na freski v cerkvi v Gluhem Vrhovlju nad Kožbano, piše Mira Omerzel-Terlep.

Prvi del te številke Etnologa se konča s člankom Petra Stresa "Izseljevanje prebivalcev iz Brd v letih pred priključitvijo k FLRJ 15. septembra 1947". Avtor ugotavlja posledice priključitve k Jugoslaviji, ko so se iz Brd umaknili predvsem tujci ter bolj izobraženi in premožni Slovenci, kar je povzročilo propadanje njihovih domačij in slabšanje gospodarskega položaja.

Drugi del tega letnika (v posebni knjigi) se začne s t. i. "Janusovim razdelkom", v katerem je prvi članek prispeval Herman Bausinger, zaslužni profesor Tübingenske univerze, pred kratkim izvoljen v izdajateljski svet FF Communications. Članek je bil sicer že objavljen v "Folklore Processed. In honour of Lauri Honko", Studia Fennica Folkloristica I. Helsinki 1992, obravnava pa aktualno problematiko krize etničnosti, ki prihaja spričo vedno večjega števila pripadnikov različnih etničnih skupin v eni državi, bolj in bolj do izraza. Opozarja na prepad med kulturno in politično identiteto. V drugem prispevku, "Nacionalni, domoznanski in aktivni muzeji", govori Frederick Baker in Gottfried Korff o razvoju nemških muzejev v devetdesetih letih, o njihovi izredni številčnosti in popularnosti. Zmago Šmitek in Božidar Jezernik pa v članku "Antropološka tradicija na Slovenskem" predstavita antropološko dejavnost nekaterih posameznikov, ki so se bodisi pri nas na Slovenskem bodisi v tujini, kamor jih je zaneslo življenje, že od 16. stoletja dalje posvečali antropologiji. V pregled vključujeta tudi tujce, ki so proučevali antropologijo na Slovenskem. Kritično povzemata stališča slovenskih avtorjev o razmerju med etnologijo in antropologijo. Temeljno razliko med obema vedama vidita v tem, da je predmet proučevanja antropologije človek kot posameznik, predmet etnologije pa človek kot del kolektiva.

Ob stoletnici rojstva se spominja Branko Marušič Ludvika Zorzuta, briškega narodopisca, Barbara Sosič pa Borisa Orla ob trideseti obletnici njegove smrti.

Sledijo "Etnomuzejske" strani, kjer Inga Miklavčič-Brezigar v rubriki "Zapiski" razmišlja ob primeru Brd, ki se raztezajo na obe strani meje, kakšna bi lahko bila vloga etnologije pri načrtovanju prihodnosti. Vilko Novak ob oživitvi Etnologa pojasnjuje nekatera vprašanja v zvezi z dogajanjem, ki so zaznamovala usodo muzeja in njegovega glasila. Zelo zanimivo dopolnjuje uredničin uvodni članek v prvem novem letniku, kot avtentična priča že ob samem začetku pa plastično in živo oriše našo tedanjo etnološko stvarnost, snovanje in usodo glasila.

Rubrike, ki sledijo, se ožje povezujejo z muzejsko dejavnostjo. Prinašajo poročila o muzejskem delu, med drugim podaja Sonja Kogej-Rus tudi vso "odisejajo" sodelavcev Slovenskega etnografskega muzeja ob prizadevanjih za pridobitev lastne stavbe, v kateri bi lahko ustrezno shranili svoje bogate zbirke ter končno postavili stalno razstavo. Dalje beremo o razstavah in o muzejski pedagogiki, kjer Jorgen Skastrup (direktor Grindsted muzeja na Danskem) govori o pouku v muzeju s pomočjo fiktivnih svetov. Članek je v celoti objavljen v slovenščini in angleščini. Sprašujemo se, zakaj ni uvrščen v "Janusov razdelek", ker tokrat ne gre za sekundarno objavo in ker avtor povrh obravnava še aktualno muzejsko metodološko problematiko. Mar je samevanje v posebni rubriki res potrebno? Sledijo še poročila o novih pridobitvah muzejskih zbirk ter o muzejski dokumentaciji. Darinki Jankovič, ki ji je usoda preprečila, da bi še naprej tako uspešno opravljala muzejsko pedagoško delo, kot ga je v kratkem letu svojega službovanja v Slovenskem etnografskem muzeju, je lepo in osebno doživeto napisala nekrolog Tanja Tomažič.

Vsebinsko bogata in pestra številka se tudi tokrat konča s kritično in informativno bibliografijo, ki prinaša številne ocene, seznam novih monografij in periodike, ter bibliografijo Brda, ki sta jo sestavili Katja Kogej in Nidžara Žnidarčič.

Monika Kropelj

**Gorazd Makarovič, *Votivi*.** Zbirka Slovenskega etnografskega muzeja, Ljubljana 1991. 72 str., 122 fotografij.

Kot druga knjiga v seriji "Knjižnica Slovenskega etnografskega muzeja", ki jo ureja Andrej Dular, je izšel katalog muzejske zbirke votivov. To je prvi od katalogov, ki naj bi občasno izhajali v tej seriji. Avtor Gorazd Makarovič, ki za zbirko v muzeju tudi skrbi, nas v delu seznanja z oblikovno platjo, predvsem pa tudi s pomenom in vlogo tega kulturnega pojava, ter z njegovo vsebinsko pestrostjo. Temo postavlja v širok evropski okvir. Govori namreč o votivih kot izrazu življenjskih razmer in pojmovanja sveta. Pri tem nas že v uvodu opozori, da je bil razvoj votivov in votivnega darovanja značilen izraz "dolgega srednjega veka". Votivno darovanje namreč ohranja osnovne sestavine življenjskih okoliščin in miselnosti, ki je prevladovala v srednjem veku. Srednjeveško darovanje votivov pa je nadaljevanje antičnega poganskega izročila. Žrtvovanje in votivno darovanje je namreč bilo v navadi v kulturah različnih družb in različnih obdobjih. Krščanska cerkev je spočetka nasprotovala votivom kot poganskemu izrazu prošnje ali zahvale, kmalu pa je običaj darovanja votivov sprejela in mu dala krščanski značaj.

Kot izvemo iz knjige, izhaja najstarejše znano posredno pričevanje o plastičnih votivih na Slovenskem iz časa okoli preloma 14. v 15. stoletje. Iz tega časa namreč izvirajo železni votivi, podobe živali in oči, ki so bili zakopani pri cerkvi sv. Lenarta nad Sobotami. Na železne živalske votive naj bi spominjal tudi izraz "železna krava" za posebno obliko zakupa živali, pri katerem je moral podložnik, ki je kravo dobil v zakup in jo je imel v reji, priskrbeti novo, ko je ta poginila. Še do danes pa se je ohranilo npr. votivno darovanje "Štefanovih konjičkov".

V nadaljevanju tega osrednjega poglavja - eseja, naslovljenega "Votivi in votivna darovanja na Slovenskem", s katerim knjiga močno prerašča ožjo tematiko, najdemo množico podatkov o romanjih pri nas, o boleznih, tako človeških kot živalskih, o otroški umrljivosti in vrednotenju otrok, o vrednotenju in ogroženosti konj ter raznih nadlogah, ki so jih ljudje skušali premagovati tudi s tem načinom darovanja ali žrtvovanja.